

Бојана Вукотић,
Београд, Народна библиотека Србије

ОСОБЉЕ У МРЕЖИ ЈАВНИХ БИБЛИОТЕКА У СРБИЈИ У 2005. ГОДИНИ

Главни потенцијал сваке библиотеке су њени запослени – успешан рад јавних библиотека у великој мери зависи од образовања, стручне спреме библиотечких радника и њихове посвећености послу који обављају. Велика је улога и одговорност библиотечких радника у свим врстама послова: од набавке библиотечког материјала, преко стручне обраде и рада са корисницима, до информативне службе и предлагања мера за унапређење библиотечке делатности. Традиционална улога библиотекара на издавању литературе похрањене у фонду библиотеке све више се трансформише у правцу оспособљавања за рад са савременим техникама за претраживање информација. Од савременог библиотекара очекује се да пронађе најбоље изворе информација коришћењем бројних база података, референсних збирки и свих расположивих штампаних и електронских извора.

Предмет и циљ анализе

Сврха ове анализе је да укаже на битне проблеме када су у питању стручни кадрови јавних библиотека. Предмет анализе је стручно библиотечко особље у мрежи јавних библиотека Републике Србије у 2005. години.

Циљ анализе је да се дође до података који ће дати одговоре на питања:

- колики је број стручних библиотечких радника у јавним библиотекама
- колики је број потребних радника у јавним библиотекама према *Стандардима за народне библиотеке*
- каква је квалификациона структура библиотечких радника у јавним библиотекама
- који профили су заступљени у оквиру појединих степена образовања
- колики је број радника са положеним стручним испитом
- колико је библиотечких радника са вишим звањима у оквиру струке
- каква је њихова полна и старосна структура
- какви кадрови управљају јавним библиотекама у Србији и
- које мере треба предузети да би се превазишли актуелни проблеми.

Методолошки оквир

Истраживањем је обухваћено 615 јединица у мрежи јавних библиотека колико је било уписано у Централни регистар НБС на дан 31.12.2005. године (250 у Војводини и 365 у Централној Србији), и то: 148 самосталних народних библиотека (41 у Војводини и 107 у Централној Србији), организационе јединице општинских домова културе или културних центара које врше функцију општинске народне библиотеке у 14 општина Србије (4 у Војводини и 10 у Централној Србији), 381 стационирани огранак народних библиотека (183 у Војводини и 198 у Централној Србији), месне библиотеке којих има 35 (14 у Војводини и 21 у Централној Србији), и библиотеке са општим фондом у предузећима – има их 37 (8 у Војводини и 29 у Централној Србији). На располагању су били статистички подаци 501 библиотека колико их је било достављено за базу МБС за 2005. годину.

Библиотеке са подручја косовско-метохијских округа од интервенције НАТО снага на Косову 1999. године и успостављања међународног протектората на том подручју само су једним делом у систему библиотека Србије, па због недостатка података нису обухваћене анализом.

Извори података

Анализа библиотечких кадрова у јавним библиотекама у Републици Србији израђена је на основу статистичких података које су матичне библиотеке доставиле Народној библиотеци Србије за базу *Мрежа библиотека Србије*, годишњих извештаја о раду, као и извештаја о надзору над стручним радом јавних библиотека (период од 2001. до 2005. године).

Табела број 1: Број достављених анкета за базу МБС

Година	Број достављених анкета				Укупно
	Тип библиотеке				
	01	02	03	11	
2001	157	31	14	316	518
2002	159	27	18	301	505
2003	157	25	21	308	511
2004	157	24	12	284	477
2005	154	26	14	307	501

Раније анализе

До сада су о проблемима библиотечких кадрова у Србији урађене следеће анализе:

1. *Библиотечки кадар у Србији* : (анализа стања, потребе и школовање). – Београд : Народна библиотека Србије, 1975. (радни материјал)

2. *Кадрови у организацијама удруженог рада културе у Србији 1978. године.* – Београд : Завод за проучавање културног развоја, 1980.
3. Библиотечки кадар. – У: *Обим и структура библиотечке делатности у СР Србији ван територија САП у 1982. години.* – Београд : Народна библиотека Србије, 1985. (радни материјал). - Стр. 229-261.

Одређење појмова

Под појмом *особље* у овој анализи подразумевају се запослени на стручним библиотечким пословима – књижничари, књигвесци, виши књижничари и библиотекар. Нису узети у обзир радници на неблиотечким пословима у јавним библиотекама (администрација и рачуноводствене службе, помоћни и технички послови).

“*Јавна библиотека* је организација коју оснива, подржава и финансира заједница, било преко локалних, регионалних или државних органа управе, или кроз друге начине друштвеног организовања заједнице. Она обезбеђује приступ знању, информацијама и производима људског духа, путем различитих извора и услуга, и подједнако је доступна свим припадницима заједнице, без обзира на расу, националност, старосно доба, пол, веру, језик, инвалидност, економски и радни статус, и образовни ниво.”¹

Правни оквир за проучавање кадрова у библиотекама

Закони

*Закон о библиотечној делатности*² прописује да библиотечку делатност могу обављати сва правна и физичка лица (чл. 2, став 1), а да библиотека може почети с радом и обављати делатност ако има најмање ... **једног библиотекара с високом стручном спремом** ... (чл. 14). За обављање стручних послова у библиотеци, *Закон* одређује услове у погледу стручне спреме и друге оспособљености за рад: стручне послове у библиотеци зависно од врсте и сложености могу обављати лица са одговарајућом високом, вишом и средњом стручном спремом и положеним стручним испитом (чл. 21). Стручни испит, након стручног оспособљавања проведеног на практичном раду у библиотеци, могу полагати радници са високом и вишом стручном спремом после годину дана а радници са средњом стручном спремом после девет месеци. (чл. 22)

Лица која обављају стручне послове у библиотеци за чије обављање је потребна висока стручна спрема стичу звања: 1) библиотекар, библиограф, археограф, документалиста, информатор и конзерватор; 2) виши библиотекар, виши библиограф, виши археограф, виши документалиста, виши информатор и

¹ *IFLA/UNESCO смернице за развој јавних библиотека.* – Београд : Народна библиотека Србије : Библиотека града Београда, 2005. – Стр. 9

² *Службени гласник РС*, бр. 34/94

виши конзерватор и 3) библиотекар саветник, библиограф саветник, археограф саветник, документалиста саветник, информатор саветник и конзерватор саветник.

Лица која обављају стручне послове у библиотеци за чије обављање је потребна виша стручна спрема стичу звања: 1) виши књижничар и 2) самостални виши књижничар.

Лица која обављају стручне послове у библиотеци за чије обављање је потребна средња стручна спрема стичу звања: 1) књижничар и 2) самостални књижничар. (чл. 25)

Закон о библиотечкој делатности као једну од матичних функција у библиотечкој делатности одређује и старање о усавршавању кадрова за обављање библиотечке делатности (чл. 26, став 1, тачка 5) што подразумева нарочиту и организовану бригу о стручном образовању и стручном усавршавању кадрова путем семинара, курсева и других облика усавршавања и унапређивања метода и техника рада, као и иновацију знања кроз проучавање светских постигнућа у библиотечкој и информационој науци и пракси. Нарочите задатке матичне службе имају у смислу програмирања практичне обуке приправника и других запослених који се оспособљавају за самосталан рад или за стицање стручних звања у библиотечкој делатности.

О значају кадрова говори и одредба *Закона* да се у регистар библиотека уписују, као један од обавезних података и **број запослених и њихова квалификациона структура** (чл. 26, став 2).

Када су у питању руководећи кадрови, *Закон* прописује да директоре општинских библиотека именује оснивач, а на њихову одлуку о именовању сагласност даје директор матичне библиотеке. Директора библиотеке која обавља матичне функције именује, односно разрешава министар културе (чл. 28).

Подзаконска акта

*Правилник о врсти стручних послова у библиотеци, врсти и степену стручне спреме за њихово обављање*³ прописује врсте стручних послова у библиотекама и врсте и степен стручне спреме потребне за њихово обављање. Према чл. 2 овог правилника стручни послови у библиотекама јесу: 1) с високом стручном спремом: послови библиотекара, библиографа, археографа, информатора, документалисте и конзерватора; 2) с вишом стручном спремом: послови вишег књижничара; 3) са средњом стручном спремом: послови књижничара и књиговесца. У члановима 3-10 таксативно се набрајају сви послови које обављају одређени библиотечки стручњаци.

*Правилник о ближим условима за стицање звања лица која обављају стручне послове у библиотеци*⁴: наведени су услови под којима се у оквиру високе стручне спреме стиче звање библиотекар, библиограф, археограф, документалиста, информатор и конзерватор; затим виши библиотекар, виши библиограф, виши археограф, виши документалиста, виши информатор и виши конзерватор; библиотекар саветник, библиограф саветник, археограф саветник, документалиста саветник, информатор саветник и конзерватор саветник; у оквиру више стручне

³ *Службени гласник РС*, бр. 63/94

⁴ *Службени гласник РС*, бр. 63/94

спреме виши књижничар и самостални виши књижничар; у оквиру средње стручне спреме књижничар и самостални књижничар. Правилник прецизно дефинише који радови се сматрају објављеним или јавно доступним радовима из библиотекарства, археографије, заштите културних добара, информационе или документационе области (теоријски, истраживачки и стручни радови).

*Правилник о програму стручног испита у библиотечкој делатности и начину његовог полагања*⁵: програм стручног испита изложен је у чл. 2:

- 1) Уставно уређење, прописи у области библиотечке делатности и прописи у области заштите старе и ретке књиге;
- 2) Основи библиотекарства;
- 3) Алфабетски каталог;
- 4) Стварни каталози;
- 5) Основи библиотечке информатике;
- 6) Основи библиографије;
- 7) Основи историје писма, књиге и библиотека.

Кандидати с високом, односно вишом стручном спремом раде и писмени рад из једног од предмета.

Стручни испит организују и спроводе Народна библиотека Србије у Београду и Библиотека Матице српске у Новом Саду.

Програм стручног испита у библиотечкој делатности даје детаљан преглед тема које су обухваћене програмима појединих предмета за сваки степен стручне спреме.

Стручно упутство о поступку и начину стицања звања лица која обављају стручне послове у библиотеци прописује да иницијативу за стицање звања покрећу заинтересовано лице, библиотека, односно друга организација која обавља библиотечку делатност у којој је радник запослен, упућује на начин подношења предлога и утврђује начин додељивања стручних звања.

Стандарди

*Стандарди за народне библиотеке*⁶ исказују минималне захтеве неопходне за рад библиотека. Све библиотеке су дужне да се придржавају прописаних стандарда, а у општине као оснивачи да обезбеде библиотекама одређене услове за њихов нормалан рад. Поред осталог, *Стандардима* су регулисана и питања библиотечких кадрова. За обављање стручних послова у библиотеци општинска народна библиотека мора имати стручни библиотечки кадар. Стручне библиотечке послове могу обављати лица са одговарајућом високом, вишом и средњом стручном спремом, односно четвртим степеном стручне спреме и положеним стручним испитом. Задатак стручног библиотечког радника је да набавља и обрађује библиотечки материјал, пружа информације, ставља на располагање библиотечки материјал и обавља обуку библиотечких корисника у складу са важећим прописима и правилима. Библиотечки радници су дужни да се непрекидно стручно усавршавају. Број стручног библиотечког кадра у народним библиотекама зависи од броја становника, величине фонда, броја одељења (за одрасле, дечје,

⁵ *Службени гласник РС*, бр. 20/95

⁶ *Заједница библиотека*, год. 15, бр. 1/4 (1987), стр. 35-73

периодике, матично, завичајно), броја огранака, броја позајмљених публикација, дужине радног времена са корисницима, густине насељености и концентрисаности насеља специјалних потреба одређеног подручја. Општи стандард за број библиотечких радника је број становника у насељу које библиотека опслужује и број издатих књига. У насељима која имају испод 3.000 становника ради стручни библиотечки радник са непуним радним временом; изузимају се општинске народне библиотеке у насељима са мање од 3.000 становника које морају имати запослен библиотечки кадар са пуним радним временом; општинске народне библиотеке треба да имају најмање пет запослених радника са пуним радним временом ради обављања комплетне делатности библиотечке службе. Број стручних библиотечких радника се одређује према броју становника и броју издатих књига: на 3.000 становника односно на 10.000 позајмљених књига у средње развијеним библиотекама и 4.000 становника односно 12.000 издатих књига у развијеним библиотекама запошљава се један библиотечки радник. Свака општинска народна библиотека у насељима са бројем становника изнад 20.000 треба да има посебан стручни библиотечки кадар за све посебно организоване службе односно одељења; у овим службама односно одељењима према потреби као и према обиму рада може радити више библиотечких радника. Однос броја радника са високом школском спремом према броју радника са вишом и средњом школском спремом је 1 : 1 : 1, или 1 са високом стручном спремом, 1 са вишом стручном спремом и 1 са средњом стручном спремом (овај број важи за библиотеке које запошљавају већи број радника са пуним радним временом). У библиотекама које обављају функцију матичности надзор над стручним радом библиотека у општини врше библиотечки радници са високом стручном спремом. Руководилац општинске народне библиотеке треба да има високу стручну спрему.

Стандард затим детаљно даје преглед послова према категоријама сложености и одговарајућој стручној спреми радника који их обављају.

Школовање кадрова

Оснивањем Средње библиотекарске школе 1948. године као прве и једине школе ове врсте у земљи започело је формално образовање библиотечког кадра у Србији. Реформом средњошколског образовања од 1979. године престала је са радом средња библиотекарска школа. Она је од школске 1981/82 припојена VI београдској гимназији, а школовање књижничара настављено је у оквиру струке “култура и јавно информисање” све до 1989. године.

Исте године када је почела са радом средња библиотекарска школа (1948.) израђен је и пројекат за отварање двогодишње Више библиотекарске школе који, међутим, никад није реализован. За професију вишег књижничара ангажовани су дипломирани студенти виших школа, који су након обуке и праксе, полагањем државног испита за библиотекарску струку, стицали одговарајућа звања.

Катедра за библиотекарство основана је најпре 1963. године на Филолошком факултету у Београду као прва у Србији и Југославији; угашена је школске 1965/66 године, у другој години постојања и на њој је дипломирало укупно 19 студената. У недостатку одговарајуће катедре за образовање библиотекара, било је покушаја да

се у оквиру Универзитета у Београду отвори Центар за мултидисциплинарне студије за последипломске студије из библиотекарства и информатике. Пошто ова идеја није реализована, на Филолошком факултету отворен је школске 1980/81 Смер за библиотекарство за студенте свих група Филолошког факултета после завршеног четвртог семестра; смер је постојао 11 година – до 1988/89, а до септембра 1993. дипломирало је 78 студената. Из Смера за библиотекарство развила се данашња Катедра за библиотекарство и информатику – последњом реформом високог школства угашен је Смер за библиотекарство и поново отворена Катедра за библиотекарство и информатику чиме је заокружен профил високообразованог библиотекара-информатичара: школске 1990/91 – почиње са радом Катедра за библиотекарство и информатику, најпре за постдипломске, а од 1991/92 уписује прву генерацију студената на основне студије; годишње се уписује по 60 студената; од 1992/93 организоване су и специјалистичке студије за школске и специјалне библиотеке.

На Катедри за библиотекарство и информатику изучава се 18 наставних предмета, подељених у 4 године студија. **Библиотекарство и Информатика**, и најуже стручни предмети на студијској групи, слушају се током све четири године студија, а полагају се на крају сваке године. **Библиотекарство I-IV** обухвата организацију библиотека, библиотечко пословање, библиотечко законодавство, класификационе системе, библиотечке каталогe, облике и методе рада са корисницима, библиографију и компаративно библиотекарство. Програм **Информатике I-IV** сачињавају основе рачунарства и програмирања, употреба рачунарских мрежа и Интернета у библиотекама, основе информационих система текстуалних база података и документалистичких система, проналажење текстуалних информација, израда и коришћење машински читљивих корпуса, речника и лексикона, те језички аспекти примене рачунара у текстуалним и документалистичким базама података. Наставне активности из оба наведена предмета остварују се кроз предавања, вежбе, семинарске радове, праксу и посете великим библиотекама у Србији.

Историја књиге и библиотека, подељена у два двосеместрална курса, даје општи преглед историје писма, проучава постанак, развитак и врсте књига, те сагледава настанак и развој библиотека. Широки историјски приступ даје и коначну физиономију групи уже-стручних предмета на Катедри. Сагласно са праксом других катедара Филолошког факултета, на Катедри су заступљени и опште-стручни и опште-образовни предмети.

Групи општих предмета припадају **Културологија, Комуникологија, Увод у општу лингвистику, Увод у филозофију, Увод у психологију, Социјална екологија, Савремени српски језик, Историја српске књижевности, Енглески језик и други страни језик.**

Нови наставни план као обавезне предвиђа следеће предмете: **Историја књиге и библиотека (1-2), Организација библиотека (1-2), Математика за библиотекарe, Информатичка писменост, Српски језик, Енглески језик (1-2), Каталогизација и класификација (1-3), Историја српских библиотека, Обрада текста, Методологија истраживања и цитирања, Интернет и WEB технологија, Архивистика (1-2), Музеологија (1-2), Програмирање, Етика у библиотекарству, Менаџмент у библиотекарству и Структура информација.**

Пре конституисања Катедре за библиотекарство 1990/91 школске године, у међувремену је један број библиотекара из Србије завршио последипломске студије у Сарајеву⁷ и Загребу⁸ што је значајно поправило квалификациону структуру библиотечног кадра и унапредило квалитет услуга у библиотекама и информационим центрима. Поред тога, преко стотину студената дипломирало је на Катедри за мађарски језик и библиотекарство Универзитета у Новом Саду (1976-1994).

Стручни испити у библиотечној делатности

Стручно оспособљавање библиотечких радника за рад у библиотекама на територији Републике Србије врши се и путем полагања стручних испита за звање библиотекара, вишег књижничара и књижничара. Стручни испити врше значајну функцију у стручном оспособљавању библиотечких радника. Њихова основна намена је да се провери стечено знање на раду у библиотекама и да се полагањем верификује стручна оспособљеност стечена у току рада. Стручни испити се полажу на основу *Плана и програма за полагање стручних испита*.

Полагање стручног испита је законска обавеза за запослене у библиотечној делатности, дефинисана следећим прописима: *Закон о библиотечној делатности* (чланови 22, 23 и 24), *Правилник о Програму стручног испита у библиотечној делатности и начину његовог полагања* и *Програм стручног испита у библиотечној делатности*. Стручни испит за запослене у библиотекама уједно је и државни испит који су дужни да полажу сви запослени у државним установама.

Стручни испит се полаже после најмање девет месеци (средња стручна спрема), односно годину дана (виша и висока стручна спрема) рада у библиотеци, а најдужи рок за полагање стручног испита је три године рада у библиотеци. Стручни испит се састоји од седам предмета: 1. Уставно уређење, прописи у области библиотечке делатности и прописи у области заштите старе и ретке књиге, 2. Основи библиотекарства, 3. Алфabetски каталог, 4. Стварни каталози, 5. Основи библиотечке информатике, 6. Основи библиографије и 7. Основи историје књиге, писма и библиотека. Кандидати са вишим и високим образовањем обавезни су да ураде и домаћи писмени рад из делокруга послова које обављају. За припрему кандидата за успешно савлађивање програма стручног испита, Народна библиотека Србије организује инструктивни и консултативни семинар у трајању од по пет дана. Наставу и полагање стручног испита два пута годишње организују Народна библиотека Србије у Београду и Библиотека Матице српске у Новом Саду. Стручни испит полаже се пред Комисијом коју именује Министар културе.

⁷ Студијска група Општа књижевност и библиотекарство у оквиру Одејка за општу књижевност, сценске умјетности и библиотекарство Филозофског факултета у Сарајеву

⁸ Постдипломски студиј библиотекарства, документације и информационих знаности

Континуирано образовање

Поред институционализованог школовања библиотечких кадрова, касније, током радног века постоји стална потреба за систематским континуираним образовањем. Библиотечки радници морају бити оспособљени да извршавају све професионалне задатке: правилно организовање библиотеке, сређивање библиотеке, одабир публикација, формирање каталога, рад са читаоцима итд. У ту сврху се повремено организују остали видови образовања: инструктивни семинари, течајеви, предавања, курсеви, радионице, трибине, посете другим библиотекама, посете сајмовима књига, стручна предавања, стручни скупови, саветовања. Теме које су обухваћене овим видом образовања су најразличитији проблеми из свакодневне праксе: каталогизација и примена стандарда, упутства за обраду библиотечке грађе, примена нових УДК бројева, аутоматизација рада, основни курс за рад на рачунару, обука за COBISS, библиотечке интернет услуге, дигитализација библиотечке грађе, културно-образовна делатност, менаџмент у библиотекама, библиотечка статистика, мрежа библиотека Србије, српско библиотекарство данас, библиотека и локална заједница итд.

Посебан значај су ови организовани облици обуке имали у првим послератним годинама када још није било довољно квалификованог библиотечког кадра. Тако већ 1946. године почињу редовни, организовани петнаестодневни, једномесечни, тромесечни, четворомесечни и петомесечни курсеви за оспособљавање библиотечких радника. Од 1949. према програмима Министарства просвете одржавани су редовни семинари и течајеви за усавршавање библиотечког особља. Непрекидно је пружана и редовна стручна помоћ Народне библиотеке Србије у свим типовима библиотека на терену – семинари и директан инструкторски рад.

Данас је основни носилац континуираног образовања у Србији Образовни центар Народне библиотеке Србије који обухвата: COBISS едукацију, стручне испите и разне програме стручног усавршавања. Рад Центра је усмерен на иницирање, координацију, организацију и реализацију програма континуираног образовања и стручног усавршавања библиотекара и информативних стручњака, самостално или у сарадњи са другим организацијама. Део активности Центра односи се на успостављање сарадње са сличним организацијама у другим земљама ради размене искустава, упознавања са савременим концептима и усвајања добрих и применљивих примера.

Као организатори разних стручних предавања, семинара, курсева, радионица, трибина, посета другим библиотекама, стручних и научних скупова и саветовања у циљу континуираног образовања библиотечких радника појављују се и библиотеке које обављају матичне функције у оквиру округа, Филолошки факултет Универзитета у Београду (Катедра за библиотекарство и информатику) и Библиотекарско друштво Србије. Перманентно образовање и стручно усавршавање, подстицање теоријског и стручног унапређења библиотечке делатности, као и издавање стручне литературе само су неки од циљева и задатака наведених у *Статуту Друштва библиотекара Србије*. У оквиру Друштва

библиотекара у ту сврху је формирана и ради Комисија за перманентно стручно усавршавање.

Значајан удео у континуираном образовању има и самообразовање – добар број библиотечких радника стекао је стручна знања обављајући различите послове у библиотеци и усавршавајући се паралелно праћењем стручне литературе. Поред стручних приручника и упутстава, значајну улогу у самообразовању библиотечких радника имали су и стручни часописи: *Библиотекар*, *Заједница библиотека*, *Гласник НБС*, *Годишњак БМС*, *Глас библиотеке*, *Сусрети библиографа*, *Новине Београдског читалишта* и други.

Стручна звања

Стицање стручних звања запослених на стручним пословима у библиотечкој делатности регулисано је *Законом о библиотечкој делатности (Службени гласник РС, бр. 34/1994)*; услови за стицање стручних звања ближе су одређени *Правилником о ближим условима за стицање звања лица која обављају стручне послове у библиотеци (Службени гласник РС, бр. 63/1994)*; *Стручно упутство о поступку и начину стицања звања лица која обављају стручне послове у библиотеци* ближе уређује поступак и начин стицања звања, идентификује учеснике у том поступку и њихове обавезе.

Основна стручна звања стичу се полагањем одговарајућег стручног испита пред посебном комисијом Народне библиотеке Србије; овом испиту претходи оспособљавање на практичним пословима за самостални рад у библиотеци. Услови за основна стручна звања су строго одређени: јасно одређен степен школске спреме, радног искуства, положен државни, односно стручни испит.

Виша стручна звања стичу се у посебном поступку у коме се захтева надоградња свих основних услова за стицање занимања. Примењују се јединствени критеријуми на нивоу целе Републике да би се обезбедио подједнак квалитет свих предлога за стицање стручних звања. Све народне матичне библиотеке образују комисије за стручна звања (26 комисија у мрежи) којима је задатак да прикупљају поднете иницијативе, разматрају их, и, са својом оценом и мишљењем, прослеђују Комисији НБС. Комисија НБС разматра предлоге комисија матичних библиотека, даје своје мишљење и утврђује коначан предлог за звање управнику НБС. Управник НБС на предлог комисија за стручна звања матичне библиотеке и НБС посебном одлуком верификује испуњеност прописаних услова за сваког кандидата и одређује ранг вишег стручног звања.

Стручна звања у рангу високе стручне спреме су: 1. библиотекар, библиограф, археограф, информатор, документалиста и конзерватор; 2. виши библиотекар, виши библиограф, виши археограф; 3. највише стручно звање – саветник. У оквиру више стручне спреме постоје следећа звања: 1. виши књижничар и 2. самостални виши књижничар. У оквиру средње стручне спреме основна звања су књижничар и књиговезац, а више звање је самостални књижничар.

РЕЗУЛТАТИ АНАЛИЗЕ

Укупан број запослених

У току 2005. године укупан број стручних библиотечких радника у јавним библиотекама у Републици Србији износио је **1.517**. Од тог броја, у јавним библиотекама Војводине било је запослено **467** стручних библиотечких радника, а у Централној Србији **1.050**. Изражено у процентима, 31% од укупног броја налази се у војвођанским јавним библиотекама, а 69% у јавним библиотекама Централне Србије.

Табела број 2: Број стручних библиотечких радника у јавним библиотекама у Републици Србији

П о д р у ч ј е	Б и б л и о т е к е				Укупно
	Народне	Огранци	Месне	У предузећима	
Војводина	353	97	14	3	467
Централна Србија	936	86	16	12	1.050
Република Србија	1.289	183	30	15	1.517

Укупан број запослених стручних библиотечких радника у Републици Србији 2005. године према типу библиотека: највећи број радника је у народним библиотекама, и то 1289 или 85%, затим у огранцима (183 или 12%), док је најмањи у месним библиотекама (30 радника или 2%) и библиотекама општег типа у предузећима (15 радника – 1%). Број стручних библиотечких радника у народним библиотекама и њиховим огранцима оправдано је приказати и заједно (1472 или 97%), јер у већини ових библиотека неки запослени раде делом у народној библиотеци, делом у неком огранку или један запослени ради у више огранака у току радне недеље.

Град Београд је далеко испред свих округа у Србији по укупном броју библиотечких радника, што је и разумљиво јер је у овом округу највећа густина библиотечке мреже јавних библиотека у Србији. У свим јавним библиотекама града Београда запослено је **230** стручних библиотечких радника што је нешто више од 15% од укупног броја запослених библиотечких радника у свим јавним библиотекама у Републици Србији. Иза Града Београда, на другом месту по броју стручних библиотечких радника у јавним библиотекама је Јужно-бачки округ (126), затим следе Сремски (80), Нишавски (79), Мачвански (74), Јужно-банатски (69), Шумадијски (68), Златиборски округ (67), Средње-банатски (59), Расински (53), Поморавски (52), Северно-бачки (49), Рашки (49), Пчињски округ (48), Јабланички округ (47), Западно-бачки (45), Северно-банатски (39), Подунавски (39), Борски (38), Топлички округ (38), Браничевски (37), Зајечарски (36), Моравички (33), Колубарски (35), док се најмањи број радника налази у Пиротском округу – укупно 27 (скоро 2% од укупног броја запослених библиотечких радника у јавним

библиотекама Републике Србије). У просеку у једном округу има око 60 стручних библиотечких радника.

Посматрано по општинама, број стручних библиотечких радника креће се од једног до 77 радника, а на територији једне општине ради просечно 9 радника. У 65% општина у Србији број библиотечких радника је испод овог просека. У најтежем положају, с обзиром на број запослених стручних библиотечких радника су општине које имају мање од 5 радника у јавним библиотекама (њих 44 или 28% од укупног броја општина у Републици Србији). То су: најпре као најугроженија општина Мало Црниће која има само једног запосленог библиотечког радника у својој јавној библиотеци (који је уједно и директор библиотеке); пет општина има по два библиотечка радника (Жабари, Жагубица, Кучево, Ражањ, Црна Трава); по три радника има 17 општина (Мали Иђош, Чока, Пландиште, Бач, Бачки Петровац, Тител, Љиг, Рековац, Бољевац, Ариље, Нова Варош, Лучани, Тутин, Ћићевац, Гацин Хан, Куршумлија, Бабушница); по 4 Ада, Нови Кнежевац, Опово, Пећинци, Љубовија, Осечина, Голубац, Кнић, Лапово, Рача, Косјерић, Дољевац, Мерошина, Сврљиг, Блаце, Димитровград, Лебане, Медвеђа. Највећи је број општина (око 40%) које запошљавају између 5 и 10 стручних библиотечких радника у јавним библиотекама на својој територији; више од просечног броја запослених библиотечких радника има 35% општина у Републици Србији – 18 општина у својим јавним библиотекама запошљавају 11 до 15 радника, 16 општина има по 16 до 20 радника, а у 18 општина ради више од 20 библиотечких радника: Стари Град (77), Нови Сад (66), Ниш (57), Суботица (40) и општина Крагујевац (36 библиотечких радника); по 34 стручних радника имају општине Панчево и Краљево, по 31 Сомбор, Шабац и Лесковац, по 28 стручних библиотечких радника је запослено у општинама Зрењанин и Крушевац, 23 запослених има општина Палилула, 25 Јагодина, у три општине ради по 22 радника (Смедерево, Чачак, Врање), а једна општина (Сремска Митровица) запошљава 21 библиотечког радника у својим јавним библиотекама.

Мали број стручних библиотечких радника имају општине које су у привредном погледу углавном неразвијене. Најнеразвијеније општине, према подацима Републичког завода за статистику, су: Бојник, Босилеград, Бујановац, Гацин Хан, Жагубица, Житорађа, Куршумлија, Медвеђа, Прешево, Трговиште, Тутин, Црна Трава⁹. Економски најразвијенији градови у Србији су и значајна културна средишта – најразвијеније општине у Србији, то јест првих 10 рангираних су: Савски венац, Стари Град, Врачар, Нови Београд, Апатин, Лазаревац, Панчево, Бечеј, Палилула, Нови Сад.¹⁰

У библиотекама где је мали број стручних радника, послови се најчешће организују тако да “сви раде све”. Међу овим библиотекама најтежи је случај библиотека које имају само једног библиотечког радника – у овим библиотекама сви стручни послови су обједињени (набавка, инвентарисање, вођење каталога) и обавља их један библиотечки радник уз рад са корисницима; у овим библиотекама нема поделе послова на професионалне и административне и увек је најважнији

⁹ *Општине у Србији 2005.* – Београд : Републички завод за статистику, 2006, стр. 22.

¹⁰ *Општине у Србији 2005.* – Београд : Републички завод за статистику, 2006, стр. 22-24.

посао који није завршен. Библиотека са једним запосленим је најчешће библиотека у саставу или огранак јавне библиотеке у малом насељу. Изузетак је општинска библиотека у Малом Црнићу која има само једног стручног радника који обавља све послове: и послове директора, и књижничара и помоћног радника. Донекле је сличан и случај библиотека са 2 запослена, јер се у том случају ради у две смене, али сви послови који се морају обавити у једној смени су задужење само једног библиотечког радника.

У многим јавним библиотекама у Србији библиотечки радници обављају више различитих послова. У општинским јавним библиотекама повећање броја запослених, поред растерећења од нестручних (административних и других) послова, значило би и могућност отварања нових одељења која свака општинска библиотека треба да има (на пример одељења периодике).

Посебно је специфичан рад библиотечких радника у огранцима. Велики је број библиотечких радника који раде по 2 дана недељно у огранцима, а остало радно време у народној библиотеци, док неке библиотеке, због малог броја запослених, имају библиотечке раднике који раде у 6 огранака по 1 дан у недељи. У огранцима су најчешће запослени библиотечки радници на одређено време или са половином радног времена, негде само по 2 сата дневно, док су огранци неких општинских библиотека смештени у просторијама основних школа, па у њима раде просветни радници запослени у школама (непуно радно време). Још је тежи случај библиотека општег типа у предузећима – у овим библиотекама често раде радници предузећа којима је то споредан посао или, једноставно, код њих су кључеви библиотеке.

Сасвим је другачија ситуација у библиотекама са већим бројем запослених библиотечких радника. У већим јавним библиотекама не само да библиотечки радници раде искључиво стручне послове, већ се и у оквиру самог радног процеса одређени кадрови специјализују за одређену врсту посла. Тако малобројне јавне библиотеке (као што је Библиотека града Београда, највећа јавна библиотека у Србији) могу да запошљавају чак и библиотекар-менаџере културе који планирају програме културних, образовних и пропагандно-информативних анимационих активности, организују течајеве, предавања, трибине, разговоре, саветовања. Библиотека града Београда има и Одељење уметности као јединствен, специјализовани фонд књига из области ликовних и примењених уметности, дизајна, позоришта, филма, фотографије и музике.

Потребан број библиотечких радника

Да ли је овај број запослених библиотечких радника довољан за обављање свих послова који стоје пред радницима јавних библиотека у Републици Србији? Да би се то утврдило, морају се упоредити прописани стандардни и реално стање ствари у пракси. Према *Стандардима за народне библиотеке*, број потребних библиотечких радника добија се применом два показатеља: броја становника и броја позајмљених књига. На 3.000 становника, односно на 10.000 позајмљених књига у средње развијеним библиотекама и 4.000 становника, односно на 12.000

издатих књига у развијеним библиотекама запошљава се један стручни библиотечки радник.

А. Потребан број библиотечких радника према броју становника

Према *Стандардима за народне библиотеке* у Републици Србији која има 7,498.001 становника број потребних радника је **2.266**; пошто је 2005. године у јавним библиотекама радило укупно **1.517** библиотечких радника, за нормално функционисање јавних библиотека недостајало је, дакле, **749** библиотечких радника, то јест садашњи број запослених износи око 70% од потребног броја радника (у Војводини 77%, у Централној Србији 63%). У јавним библиотекама у Републици Србији у 2005. години просечно је радио 1 библиотечки радник на 4.943 становника, у Војводини на 4.351, а у Централној Србији 1 библиотечки радник на 5.206 становника.

Табела број 3: Потребан број библиотечких радника према броју становника у Републици Србији

П о д р у ч ј е	Број становника	Број потребних радника	Стање 2005.	% од стандардног обима
Војводина	2,031.992	604	467	77
Централна Србија	5,466.009	1.662	1.050	63
Република Србија	7,498.001	2.266	1.517	67

И поред тога што је број библиотечких радника највећи у Граду Београду, према показатељима о броју запослених (230) и броју потребних радника (507), на овом подручју је најмањи проценат запослених библиотечких радника у односу на потребан број према стандарду – 45%; затим следе Моравички округ (51%), Рашки (56%), Браничевски (59%), Колубарски (63%), Подунавски (64%), Јабланички (64%), Златиборски округ (68%), Расински (69%), Западно-бачки (71%), Јужно-бачки (72%), Јужно банатски (72%), Нишавски (72%), Мачвански (73%), Поморавски округ (74%), Сремски (75%), Северно-банатски (76%), Шумадијски (77%), Пчињски округ (79%), Борски (86%), Пиротски (87), Северно-бачки округ (89%), Зајечарски (92%); Средње-банатски округ има број библиотечких радника који одговара стандардима (100%); више од потребног броја запослених библиотечких радника према броју становника има само Топлички округ (127%).

Б. Потребан број библиотечких радника према броју издатих књига

Ако, међутим, посматрамо стање у 2005. години и упоредимо са *Стандардима за народне библиотеке* када је у питању број издатих књига, онда су резултати за библиотечке раднике прилично неповољни. У Републици Србији је у току 2005. године издато укупно 8,159.464 књига, па је, према *Стандардима*, број потребних радника 772; пошто је 2005. године у јавним библиотекама радило укупно 1.517 библиотечких радника, према овом критеријуму, било је запослено 745 библиотечких радника више него што је потребно за нормално функционисање јавних библиотека, то јест садашњи број запослених износи 197% од потребног броја радника (у Војводини 201%, у Централној Србији 194%). Овакво стање је пре

свега резултат малог броја коришћених књига, а мали број коришћења директна је последица хронично застарелих и неактуелних фондова јавних библиотека.

Табела број 4: Потребан број библиотечких радника према броју издатих књига у Републици Србији

П о д р у ч ј е	Број издатих књига	Број потребних радника	Стање 2005.	% од стандардног обима
Војводина	2,527.454	232	467	201
Централна Србија	5,632.010	540	1.050	194
Република Србија	8,159.464	772	1.517	197

С обзиром на податак да је број библиотечких радника највећи у јавним библиотекама Града Београда, неочекиван је резултат да једино овај округ има мањи број запослених (230, или 91%) од броја потребних библиотечких радника (253) и када се узме у обзир критеријум о потребном броју радника према броју издатих књига. Ово је, уједно, и једини округ који по основу оба критеријума има мањи број запослених од броја потребних радника. Разлог за овакво стање је велики број издатих књига, јер је у овом округу сконцентрисана и најбројнија читалачка публика којој су на услузи јавне библиотеке најбоље снабдевене актуелном литературом.

Квалификациона структура

Поред укупног броја запослених стручних библиотечких радника и школска спрема запослених је један од значајних услова за квалитетно и успешно функционисање једне јавне библиотеке. Све богатија издавачка продукција, све већи специјализовани фондови и све захтевнији корисници намећу потребу за стручним високообразованим библиотечким кадром.

Структура библиотечког кадра према школској спреми у јавним библиотекама Републике Србије у 2005. години била је следећа: од укупног броја запослених библиотечких радника радило је 3 доктора наука, 15 магистара, 546 запослених са високом стручном спремом, 218 библиотечких радника са вишом и 735 са средњом стручном спремом. Изражено у процентима, највише (48%) је било средње образованог кадра, 37% високообразованих (укључујући и магистре и докторе наука), док је најмање запослених било са вишом школском спремом – 14%. Од укупног броја, у народним библиотекама у Војводини ради 2 доктора наука, 3 магистара и 147 стручних радника са високом спремом, 57 радника са вишом и 258 радника са средњом школском спремом. У народним библиотекама Централне Србије раде 1 доктор наука, 12 магистара и 393 стручних радника са високом спремом, 161 радник са вишом и 477 радника са средњом школском спремом.

Табела број 5: Квалификациона структура особља јавних библиотека

П о д р у ч ј е	Школска спрема					Укупно	Положен стручни библиотечки испит	
	Др	Мр	ВСС	ВШС	ССС		Број	%
Војводина	2	3	47	57	258	467	510	75
Централна Србија	1	12	393	161	477	1050	959	77
Република Србија	3	15	546	48	735	1517	1469	76

И поред чињенице да је скоро две петине високообразованих у укупном броју библиотечких радника у Републици Србији, 4 општине у Србији немају ниједног библиотечких радника са високом спремом (Баточина, Варварин, Гаџин Хан, Ражањ), а једна општина нема ниједног библиотечког радника са високом ни са вишом стручном спремом (Мало Црниће).

Број високообразованих библиотечких радника по регионима: најмањи проценат библиотекара имају Топлички округ (23%), Средње-банатски и Подунавски (по 26%), Пиротски и Јабланички по (29%), Расински (30%), Борски и Пчињски (по 31%), Зајечарски округ (34%), затим следе Северно-бачки (35%), Браничевски (36%), Јужно-банатски и Рашки округ (по 37%); просек Републике Србије (38%) има Јужно-бачки округ; број високообразованих изнад просека Републике имају Северно-банатски, Сремски и Шумадијски округ (по 39%), Колубарски (41%), Мачвански и Моравички округ (по 42%), Град Београд (43%), Нишавски (45%), Поморавски (49%) и Златиборски округ (50%). У оквиру високе школске спреме највећи број библиотечких радника има Град Београд (122) што је 19% од укупног броја високообразованих у целој Републици Србији, а 26% од броја библиотекара у Централној Србији.

Научно звање доктора има 3 стручна библиотечка радника (2 у Северно-бачком округу и 1 у Шумадијском), а звање магистра има укупно 15 запослених у јавним библиотекама (3 у Поморавском округу, по 2 у Јужно-банатском, Мачванском, Расинском округу и Граду Београду и по 1 у Јужно-бачком, Зајечарском, Златиборском и Моравичком округу). Библиотечки радници са звањем доктора наука или магистра чине 1% од укупно запослених библиотечких радника у Републици Србији или 3% од укупног броја високообразованог кадра у јавним библиотекама Србије.

У оквиру вишег образовања које је међу библиотечким радницима у Републици Србији заступљено са 14% стање по регионима је следеће: у Пиротском округу заступљени су са 29%, следе Нишавски и Топлички округ (27%), Средње-банатски округ (22%), Борски (21%), Зајечарски (20%), Рашки и Расински округ (19%), Браничевски и Пчињски округ (17%), Јужно-банатски, Шумадијски и Јабланички округ (15%), Западно-бачки и Сремски округ (13%), Подунавски (12%), Северно-бачки и Мачвански округ (11%), Поморавски и Златиборски (10%), Моравички округ и Град Београд (9%), Северно-банатски и Јужно-бачки (7%), Колубарски (свега 5%).

Што се тиче средњег нивоа образовања које је у укупном броју стручних библиотечких радника заступљено са 48% (у Војводини 52%, а у Централној Србији 46%), овај кадар је најзаступљенији у Подунавском округу (62%), Јабланичком (56%), Јужно-бачком округу (55%), Северно-бачком, Северно-банатском, Западно-бачком и Колубарском округу (54%), Средње-банатском и Пчињском округу (52%), Расинском (51%), Топличком (50%), Моравичком (49); просек Републике Србије заступљен је у Јужно-банатском, Сремском, Браничевском и Борском округу (48%); следе Мачвански округ и Град Београд (47%), Шумадијски и Зајечарски округ (46%), Рашки (44%), Пиротски (43%), Поморавски (41%), Златиборски (40%) и Нишавски округ (27%).

Квалификациона структура као однос између запослених библиотечких радника – према *Стандарима за народне библиотеке* утврђена је пожељна квалификациона структура библиотечког кадра у јавним библиотекама која износи 1 : 1 : 1, односно 1 библиотекар, 1 виши књижничар и 1 књижничар. У Републици Србији овај однос је 1 : 0,36 : 1,27 (у Војводини 1 : 0,34 : 1,45, а у Централној Србији 1 : 0,37 : 1,20). У неким окрузима структура према степену стручне спреме је повољна: у Златиборском округу (1 : 0,21 : 0,79), Поморавском (1 : 0,21 : 0,81); следе Нишавски округ (1 : 0,61 : 0,61); структура је слабија у Граду Београду (1 : 0,21 : 1,11), Мачванском (1 : 0,26 : 1,13) и Моравичком округу (1 : 0,2 : 1,15), затим у Колубарском (1 : 0,12 : 1,29), Шумадијском (1 : 0,38 : 1,19), Сремском (1 : 0,32 : 1,23); следе Рашки округ, Јужно-бачки, Јужно-банатски, Браничевски, Зајечарски, Западно-бачки, Борски, Пчињски, Расински, Пиротски, Северно-бачки; најнеповољнија структура је у следећим окрузима: у Јабланичком (1 : 0,5 : 1,94), Северно-банатском (1 : 0,83 : 1,94), Средње-банатском (1 : 0,83 : 1,94), Подунавском (1 : 0,45 : 2,36) и Топличком (1 : 1,14 : 2,14).

Ако се од потребног броја библиотечких радника (према броју становника) одбије број радника који је сада запослен у јавним библиотекама, добија се податак да овим библиотекама недостаје 92 радника са високом стручном спремом, 508 са вишом стручном спремом, а да је 86 библиотечких радника са средњом стручном спремом више од потребног броја запослених са овим степеном образовања.

Профили у оквиру стручне спреме

У библиотечко-информационој делатности запослени су радници различитих стручних профила.

У оквиру средње стручне спреме доминира кадар са завршеном средњом библиотекарском школом (29%), гимназијом (27%), занимањем књижничар у оквиру смера Култура, уметност, јавно информисање (12%); значајан је удео средњеобразованог кадра профила економија, право, администрација (10%) и са завршеном средњом учитељском школом (скоро 7%); сви остали профили (средња пољопривредна школа, хемијска, медицинска, разне техничке, саобраћајне, па и занатске школе) заступљени су у мањој мери и заједно чине 15% од укупног броја средњеобразованог библиотечког кадра.

Стручни библиотечки радници са вишом стручном спремом претежно су завршили вишу педагошку школу, најчешће српски језик и књижевност.

У оквиру високе стручне спреме најчешће је у питању Филолошки или Филозофски факултет (77%), а у оквиру овог броја је скоро половина професора књижевности и библиотекара-информатичара са Катедре за библиотекарство. Поред ова два профила, Факултет политичких наука завршило је 33 библиотекара, Учитељски факултет 23, Економски или Правни 22, разне техничке факултете 13 библиотекара, природно-математичке науке 16, Факултет цивилне заштите 9, медицину или дефектологију 3, по 2 библиотекара завршило је Факултет за физичко васпитање и Факултет организационих наука, а по 1 Пољопривредни факултет и Војну академију.

Положен/неположен стручни испит

Стручност радника који раде у библиотекама посматрана је и на основу броја радника са положеним стручним испитом. Стручни испит је положило 1198 библиотечких радника или 79% од укупног броја запослених у јавним библиотекама Републике Србије (од тога 82% запослених библиотечких радника јавних библиотека у Војводини и 78% у Централној Србији).

Табела број 6: Положен/неположен стручни испит

П о д р у ч ј е	Положен стручни библиотечки испит		Неположен стручни библиотечки испит		Укупно
	Број	%	Број	%	
Војводина	383	82	84	18	467
Централна Србија	815	78	235	22	1.050
Република Србија	1198	79	319	21	1.517

У 3 општине у Србији ниједан библиотечки радник није положио стручни испит (Црна Трава, Ћићевац, Жагубица), а у 33 општине стручни испит су положили сви запослени библиотечки радници.

Упоредни подаци 2001-2005

Укупан број библиотечких радника од 2001. до 2005. године није се значајније мењао – за последњих пет година он се кретао око 1.500.

Табела број 7: Укупан број библиотечких радника у јавним библиотекама у Републици Србији 2001-2005

Година	Број запослених
2001	1.479
2002	1.475
2003	1.528
2004	1.547
2005	1.517

Квалификациона структура запосленог кадра за последњих пет година донекле се изменила: број радника са високом стручном спремом повећао се од 482 на 564 или за 17 %, број радника са вишом школском спремом остао је скоро исти, док се број запослених радника са средњом стручном спремом смањило са 781 на 735. Тако се и однос између библиотечких радника са различитим степеном образовања донекле променио: 2001. године је запослених са високом стручном спремом било 33%, да би 2005. године број ових кадрова порастао на 37%; 2001. године било је запослено 15% стручних радника са вишом стручном спремом, док их је 2005. било укупно 14%; проценат запослених са средњом стручном спремом процентуално се смањило од 2001. године када је износио 53%, на 48% у 2005. години. Овај благи пораст високообразованих и смањење броја средњешколског кадра, уз скоро исти проценат запослених са вишом школском спремом говори о томе да се квалификациона структура библиотечког кадра у јавним библиотекама полако побољшава јер све већи број библиотека кадрове са средњом стручном спремом који одлазе у пензију или напуштају библиотекарство замењује радницима са високим образовањем.

Табела број 8: Школска спрема библиотечких радника у јавним библиотекама у Републици Србији 2001-2005

Година	ДР	МР	ВСС	ВШ	ССС
2001	3	14	465	216	781
2002	3	16	492	217	474
2003	3	19	537	226	743
2004	4	15	541	227	760
2005	3	15	546	218	735

И број радника са положеним стручним испитом мењао се у току посматраног периода: проценат запослених у јавним библиотекама Републике Србије који су положили стручни испит стално је растао – од 59% у 2001. години до 79% посматране 2005. године.

Табела број 9: Положен стручни испит у јавним библиотекама у Републици Србији 2001-2005

Година	Број запослених	Положило стручни испит	% положених стручних испита
2001	1479	871	59
2002	1475	943	64
2003	1528	1105	72
2004	1547	1118	72
2005	1517	1198	79

Број запосленог библиотечког кадра, дакле, побољшао се квантитативно, али и квалитативно – запажа се побољшање квалификационе структуре запослених јер је порастао број високообразованих, а смањено се број библиотечких радника са средњим нивоом образовања, али је уз то и значајно повећан проценат библиотечких радника са положеним стручним испитом.

Виша стручна звања

Виша стручна звања у јавним библиотекама у Србији има укупно 116 библиотечких радника (близу 8% од укупног броја свих запослених), од чега је 43 самосталних књижничара, 17 самосталних виших књижничара, 43 виших библиотекара и 13 библиотекара саветника.

Полна и старосна структура

Библиотекарство је у великом проценту женско занимање, што показују и резултати ове анализе: у току 2005. године у свим јавним библиотекама у Републици Србији у 2005. години било је запослено укупно 1.183 библиотечких радника женског пола (78%) и 334 радника мушког пола (или 22%).

Табела број 10: Старосна структура библиотечких радника

Године старости	До 29	30-39	40-49	50-59	60 и више
Војводина	13	77	138	133	28
Централна Србија	56	267	363	359	49
Република Србија	69	344	501	492	77
%	5	23	34	33	5

Као што се види из табеле, највећи број библиотечких радника је у скупинама од 40 до 49 година (501 радник или 34%) и између 50 и 59 година (492, односно 33%); када се ова два скупа посматрају заједно, добијамо податак да 993 библиотечка радника или 58% припада средњој генерацији, мада је значајан и број запослених између 30 и 39 година (344 библиотечких радника, или 23%); број запослених са

мање од 30 (69 запослених), односно више од 60 година (77 библиотечких радника) је занемарљиво мали (по 5%).

Просечан библиотекар у Србији, према резултатима приказаним у овој анализи је, дакле, библиотечки радник женског пола, старости између 40 и 49 година, са завршеном средњом библиотекарском школом.

Директори јавних библиотека

Јавним библиотекама у Србији и стручним библиотечким радницима управљају већином жене-директори (90 жена на руководећим положајима, или 57%), док је мушкараца 68 (или 43%). Највећи број директора има између 40 и 49 година (43%) и између 50 и 59 година (34%), док је свега 18% млађих од 40 година, а 5% има више од 60 година.

Према стручној спреми најбројнији су директори са високом стручном спремом који чине 85% (међу њима је и 3 магистра), са вишом стручном спремом је 10% директора, а са средњом стручном спремом само 5%.

И међу директорима са високом стручном спремом највише их је завршило Филолошки факултет – 42 (25 професора књижевности и српског језика, 25 професора страних језика, 2 библиотекар-информатичара), Филозофски факултет завршило је 12 директора, Факултет политичких наука 10, Природно-математички 5, Правни 4, Економски 2, Ликовну академију 2, Електротехнички/електронски 2, а Дефектолошки, Факултет цивилне одбране, Учитељски, Шумарски, Факултет за менаџмент – по 1 директор.

Међу директорима са вишом стручном спремом, најчешћа је Виша педагошка школа (7), затим први степен Правног факултета (3), Виша пословна школа (2), Виша школа за информатику (1).

Директори са средњом стручном спремом су следећих профила: средња библиотекарска школа, економска, гимназија, правно-биротехничка, машинска школа.

Положен стручни испит има 65 директора јавних библиотека у Србији, а виша стручна звања 6 директора (5 виших библиотекара и 1 библиотекар саветник).

Многи директори јавних библиотека (где је мањи број библиотечких радника), поред послова организације и управљања, раде и даље и стручне библиотечке послове: воде набавку, организују културно-образовни рад и издавачку делатност, воде завичајну збирку, обављају класификацију библиотечке грађе или по потреби раде са корисницима.

Закључна оцена стања

Закон о библиотекарству и остала документа јасно и недвосмислено истичу значај и улогу библиотечког кадра – кадар је, упоредо са библиотечким фондом и простором, основни услов за формирање библиотеке. Од укупног броја запослених и њихове стручне оспособљености највише зависи ефикасност рада сваке јавне

библиотеке. Недовољан број запослених и неповољна квалификациона структура, чак и ако су остали услови испуњени (простор, фондови итд.) не може обезбедити ефикасно и функционално деловање ни појединачних библиотека, а ни библиотекарства у целини.

На основу свих изнетих података о броју и структури запослених библиотечких радника и њиховој стручној оспособљености може се констатовати да садашње стање у погледу броја запослених библиотечких радника, њихових школских квалификација и стручне оспособљености у народним библиотекама на територији Републике Србије не задовољава и да се морају предузети одговарајуће мере да библиотеке добију довољан број кадрова са потребном школском спремом.

Потребе јавних библиотека дефинисане су *Стандардима за народне библиотеке*. Према *Стандардима*, број потребних библиотечких радника добија се применом два показатеља: броја становника и броја позајмљених књига. На 3.000 становника, односно на 10.000 позајмљених књига у средње развијеним библиотекама и 4.000 становника, односно на 12.000 издатих књига у развијеним библиотекама запошљава се један стручни библиотечки радник. Однос броја радника са високом школском спремом према броју радника са вишом и средњом школском спремом је 1 : 1 : 1, или 1 са високом стручном спремом, 1 са вишом стручном спремом и 1 са средњом стручном спремом.

Према поменутиим стандардима, укупан број библиотечких радника који је недостајао јавним библиотекама у 2005. години износи 749 радника. Библиотеке нису у могућности да саме, без помоћи својих оснивача, решавају ове кадровске проблеме јер не располажу средствима за реализацију норматива и планова. Већ годинама је евидентан недостатак средстава за отварање нових радних места, па је једино решење да се настави пракса јавних библиотека да кадрове са средњом стручном спремом који одлазе у пензију или напуштају библиотекарство замењују радницима са високим образовањем.

И поред тога што библиотеке схватају потребу и значај полагања стручних испита као вид стручног оспособљавања, још увек је значајан број библиотечких радника (319 или 21%) који нису полагали стручне испите.

Предлог мера за унапређење

Запослени у јавним библиотекама су значајан проблем који је, између осталог, предмет препорука *IFLA/UNESCO Смерница за развој јавних библиотека*. У том смислу, *Смернице* набрајају следеће пожељне **вештине библиотечког особља**¹¹:

- способност да се позитивно саобраћа са људима
- способност да се увиде потребе корисника
- способност да се сарађује са појединцима и групама у заједници
- познавање и разумевање културне разноликости

¹¹ *IFLA/UNESCO Смернице за развој јавних библиотека*. – Београд : Народна библиотека Србије : Библиотека града Београда, 2005, стр. 49

- познавање грађе која чини библиотечку збирку, и начина на који јој се приступа
- разумевање и склоност према принципима јавне делатности
- способност да се ради са другима, да би се обезбедила делотворна библиотечка услуга
- организационе вештине, уз отвореност и прилагодљивост да се уоче и уведу промене
- имагинација, визија и отвореност за нове идеје и праксу
- спремност да се промене методи рада и спремност за успешно суочавање са новим ситуацијама
- познавање информационе и комуникационе технологије.

Када посматрамо укупан број и квалификациону структуру запослених у јавним библиотекама, најпре треба преиспитати нормативе и стандарде за јавне библиотеке у сагласности са *IFLA/UNESCO Смерницама за развој јавних библиотека* – према овом документу препоручени **основни обим запошљавања** (без помоћног особља) је¹²:

- Један ЕПРВ (еквивалент пуном радном времену) на 2.500 становника
- Једну трећину запослених (без помоћног особља) треба да чине обучени библиотекари

Као што се види, потребно је кориговати важеће стандарде (који ни сада нису испуњени), па би број потребних библиотечких радника, према препорукама *IFLA/UNESCO Смерница за развој јавних библиотека*, био за Републику Србију око 3.000, то јест требало би запослити још 1.482 стручњака. Препоруке за квалификациону структуру (трећина обучених библиотекара) поклапају се са *Стандардима за народне библиотеке* само у смислу висине стручне спреме. Да би се прихватиле препоруке *Смерница*, требало би да трећина од укупног броја библиотечких радника (дакле 1.000 запослених) у јавним библиотекама Републике Србије буду обучени библиотекари, то јест свршени студенти библиотекарства и информатике. Међутим, у недостатку довољног броја овог кадра, у библиотекарству у Републици Србији поред дипломираних студената библиотекарства и информатике статус стручно оспособљеног библиотечког радника имају и високообразовани кадрови разних профила који су положили стручни библиотечки испит, након обуке и инструктивног и консултативног семинара од по пет дана.

Док се не створе услови да се радна места високообразованих библиотечких радника попуне обученим библиотекарима, неопходно је и даље континуирано вршити **обуку** за рад на стручним библиотечким пословима оних профила који су сада на располагању у јавним библиотекама. У том смислу, *IFLA/UNESCO Смернице за развој јавних библиотека* препоручују:

- обавезно треба да постоји као планиран и непрекидан програм обуке

¹² *IFLA/UNESCO Смернице за развој јавних библиотека*. – Београд : Народна библиотека Србије : Библиотека града Београда, 2005, стр. 52

- треба увести систем менторства као делотворан и економичан метод обуке – нови запослени треба да раде са искуснијим колегама који им дају упутства и пружају обуку
- похађање кратких курсева
- успостављање контаката са запосленима у другим библиотекама ради размене идеја и искустава
- подстицати чак и размену особља између библиотека.

Осим редовне обуке, библиотечким радницима је неопходно и **континуирано образовање**: “Да би остали у току са најновијим достигнућима, библиотекари морају да учествују у процесу непрекидног стручног усавршавања, у формалном и неформалном виду.”¹³ Зато треба настојати да се сви библиотечки радници перманентно образују на раду и уз рад, учествовањем на семинарима, саветовањима као и допуњавањем својих школских квалификација. Континуирано образовање подстиче се у циљу повећања стручности, усвајања нових сазнања, решавања проблема, коришћења практичних знања, пружања примера: “Библиотекар је активни посредник између корисника и извора. Да би се осигурале одговарајуће услуге незаобилазно је стручно усавршавање и континуирано образовање библиотекара.”¹⁴

Поред стручних знања, неопходна је и способност брзог прилагођавања променама, усвајање тековина модерне технологије, овладавање новом информативном писменошћу, оспособљавање за коришћење нових техника претраживања информационих ресурса, између осталог и због повећања потреба корисника за информацијама и за све чешћим коришћењем дигитализованих докумената. У ту сврху корисно могу послужити разни стручни часописи и књиге као литература за усавршавање. Да би се континуирано образовање осавременило неопходна је и добра и разноврсна понуда актуелне преведене стране литературе. За области које се брзо развијају потребно је оспособити се за претраживање електронских каталога и база података са пуним текстовима докумената, затим коришћење електронских публикација и виртуелних библиотека.

Образовање у виртуелном простору, електронско учење, као превазилажење временских и просторних баријера и коришћење материјала који су доступни електронски или преко електронске поште треба да постане устаљена пракса у континуираном образовању савременог библиотечког радника. Размена података преко интернета треба да се претвори у “виртуелну библиотеку” коју треба стално развијати и учинити доступном свим заинтересованим учесницима. Да би се превазишао отпор према новим облицима континуираног образовања, садржај треба да буде понуђен на лак и занимљив начин. Виртуелна комуникација може врло лако да омогући и сарадњу са “менторима”, да предвиди могућност постављања питања стручњаку за одговарајуће области и конкретне проблеме. Пружају се и велике могућности презентације електронских предавања која треба да припремају врхунски стручњаци.

¹³ *IFLA/UNESCO Смернице за развој јавних библиотека*. – Београд : Народна библиотека Србије : Библиотека града Београда, 2005, стр. 53

¹⁴ *IFLA/UNESCO Манифест за јавне библиотеке*

За овај начин комуникације у циљу континуираног образовања потребан је поуздан приступ интернету и минимална знања о копирању са мреже. Технологија не би смела да буде препрека континуираном стручном образовању – потребан је само 1 компјутер, модем и телефон – то **само** је често основна препрека јер је најчешће немогуће обезбедити довољна материјална средства чак ни за најнеопходније трошкове библиотеке.

У постојећим условима, међутим, за све јавне библиотеке и даље остаје значајна улога матичних служби која се остварује кроз сталну комуникацију са библиотекарима одређеног подручја, њихово константно обавештавање о новонасталим променама и трендовима у библиотекарству, пружање помоћи у стручном раду.

Као једно од битних питања када се говори о библиотечким радницима, *Смернице* помињу и **напредовање у каријери**: “Да би се обучено особље мотивисало и задржало, на свим нивоима треба да постоје могућности за напредовање у каријери.”¹⁵ У нашим условима углавном не постоји опасност да се обучено особље задржи у библиотеци, али је свакако врло значајно да се оно мотивише могућношћу напредовања у каријери. У том смислу је веома значајна и могућност стицања виших стручних звања у библиотекарству. Неки библиотечки радници сматрају да је поступак приликом стицања виших стручних звања непотребно компликован, али је у реалности много већи проблем код валоризације виших звања кроз личне дохотке. Тако у многим случајевима више стручно звање у већој мери значи сатисфакцију у професионалном, него у материјалном смислу. Овај проблем требало би да реше оснивачи јавних библиотека који обезбеђују личне дохотке за запослене.

И **директори** су предмет пажње *IFLA/UNESCO Смерница за развој јавних библиотека*. У вези са овим проблемом наводе се управљачке вештине које треба да има директор¹⁶:

- смисао за руковођење и мотивисаност
- неговање успешних односа са органима управе и финансијерима
- планирање и креирање политике библиотеке
- изградња и одржавање мрежа са другим организацијама
- преговарања о буџету и управљање буџетом
- управљање библиотечким изворима
- управљање особљем
- планирање и развој библиотечких система
- управљање променама
- маркетинг и промоција
- одржавање веза са заједницом и лобирање.

¹⁵ *IFLA/UNESCO Смернице за развој јавних библиотека*. – Београд : Народна библиотека Србије : Библиотека града Београда, 2005, стр. 54

¹⁶ *IFLA/UNESCO Смернице за развој јавних библиотека*. – Београд : Народна библиотека Србије : Библиотека града Београда, 2005, стр. 56

Најпре, руководиоци библиотека “морају да промовишу јавне библиотеке политичарима и главним заинтересованим странама на свим нивоима, да би осигурали да ти актери буду свесни значаја јавних библиотека, и да би привукли одговарајућа финансијска средства за њихово одржавање и развој”¹⁷. С друге стране, директор је у великој мери одговоран и за мотивацију особља, и он је тај који “треба да уноси енергију, виталност и снагу у библиотеку и њене запослене”¹⁸.

Добар менаџер треба у свему да он сам пружа добар пример, да води рачуна о свом особљу и да чини оно што је најбоље за библиотеку. Уз то, има и бројне спољне обавезе, послове које мора да обавља у корист куће, па је зато важно да директор буде и представник библиотеке у разним спољним телима, да изграђује везе у заједници што може да донесе корист библиотечи. Зато је добро да он буде ослобођен свакодневних послова које могу да обављају и други радници у библиотечи. Међутим, у библиотекама са малим бројем запослених, још дуго ће директор морати да балансира између менаџера и библиотекара и врло често да одради оно што је најхитније у том тренутку. Док не обезбедимо повољне услове, пре свега материјалне, да се руковођењем баве модерни менаџери којима ће једини посао бити управљање ресурсима библиотеке, оно што би тренутно могло да се захтева је да руководиоца библиотеке обавезно има високу стручну спрему, а пожељно би било да то буде радник из струке, или да бар накнадно положи стручни библиотечарски испит како би био упућен у послове којима се бави библиотека и запослени у њој.

* * *

Облик књиге се мењао, мењали су се носиоци порука и читалачка публика, мењале су се библиотеке и правила рада у њима, али је улога библиотекара увек остала значајна. Савремени библиотечар је интелектуалац који мора довољно познавати технологију, али и поседовати социјални дух јер му је основна дужност брига о кориснику.

Недовољан број стручних радника је озбиљна препрека даљег развоја библиотечарства, па је кадровско јачање проблем који је неопходно приоритетно и континуирано решавати. Без побољшања квалификационе структуре радника запослених у јавним библиотекама Републике Србије и без перманентног образовања и усавршавања библиотечког кадра библиотеке неће бити у могућности да реализују све задатке који пред њима стоје. Уз традиционалне, ту су и нови послови који захтевају и нове профиле кадрова: праћење донаторских конкурса и фондова, рад са спонзорима, администратори рачунарске мреже, маркетинг у библиотекама, сарадња са медијима. Развој библиотека и библиотечарства условљен развојем науке, технологије, литературе и модерних корисника тражи нове, другачије кадрове, а нове библиотеке и њихови ресурси, пре свега библиотечки радници захтевају и савремене руководиоце.

¹⁷ *IFLA/UNESCO Смернице за развој јавних библиотека*. – Београд : Народна библиотека Србије : Библиотека града Београда, 2005, стр. 56

¹⁸ *IFLA/UNESCO Смернице за развој јавних библиотека*. – Београд : Народна библиотека Србије : Библиотека града Београда, 2005, стр. 56

Литература:

- Бараћ Драган: *Коментар закона о библиотечкој делатности са пратећим прописима.* – Београд : Народна библиотека Србије, 1995.
- Бараћ Драган: Професија библиотекар – занимања и звања. – У: *Библиотекарство на крају века* : зборник радова / Саветовање библиотекара Србије, Врање, октобра 1995. – Београд : Библиотекарско друштво Србије, 1996. – Стр. 72-80.
- *Библиотечки кадар у Србији* : (анализа стања, потребе и школовање). – Београд : Народна библиотека Србије, 1975. (необјављено; урадило Одељење за унапређење библиотечке делатности)
- Вранић-Игњачевић Марија: Библиотекарство као судбина. – У: *Библиотекарство на крају века* : зборник радова / Саветовање библиотекара Србије, Врање, октобра 1995. – Београд : Библиотекарско друштво Србије, 1996. – Стр. 47-51.
- Вучковић Жељко: Претпоставке професионализације библиотечко-информационе делатности. – У: *Библиотекарство на крају века* : зборник радова / Саветовање библиотекара Србије, Врање, октобра 1995. – Београд : Библиотекарско друштво Србије, 1996. – Стр. 21-29.
- Драгичевић Шешић Милена: Едукација и реедукација кадрова – основни инструмент културне политике у периоду транзиције : (или: да ли је перманентно образовање нужност или тек хир?). - <http://www.zaprokul.org.yu/latinica/savetovanja/int007.html>
- Дурковић Надежда Б.: Школски библиотекар: време прошло – време будуће. – У: *Библиотекарство на крају века* : зборник радова / Саветовање библиотекара Србије, Врање, октобра 1995. – Београд : Библиотекарско друштво Србије, 1996. – Стр. 47-51.
- Ђого Драгица: Професија библиотекар у пракси градске библиотеке. – У: *Библиотекарство на крају века* : зборник радова / Саветовање библиотекара Србије, Врање, октобра 1995. – Београд : Библиотекарско друштво Србије, 1996. – Стр. 81-84.
- Ђурић Силвија: Куратор – комуникатор – едукатор – У: *Библиотекарство на крају века* : зборник радова / Саветовање библиотекара Србије, Врање, октобра 1995. – Београд : Библиотекарско друштво Србије, 1996. – Стр. 30-32.
- Иванишевић Миливоје: *Кадрови у организацијама удруженог рада културе у Србији 1978. године.* – Београд : Завод за проучавање културног развоја, 1980. – (Серија Култура – Планирање ; св. 4)
- *IFLA/UNESCO смернице за развој јавних библиотека* / у име Секције јавних библиотека припремила Радна група којом је председавао Филип Џил ; [преводилац Гордана Љубановић]. – Београд : Народна библиотека Србије : Библиотека града Београда, 2005. – (Едиција Савремена библиотека / [Народна библиотека Србије] ; књ. 7)
- Јанчић Светлана: Професија библиотекар – у трагању за сопственим идентитетом. – У: *Библиотекарство на крају века* : зборник радова / Саветовање библиотекара Србије, Врање, октобра 1995. – Београд : Библиотекарско друштво Србије, 1996. – Стр. 17-20.
- Кашић Смиљка: Библиотекар каквог желе читаоци. – У: *Библиотекарство на крају века* : зборник радова / Саветовање библиотекара Србије, Врање, октобра 1995. – Београд : Библиотекарско друштво Србије, 1996. – Стр. 33-38.
- Кнежевић Бранко: О библиотекама и професији библиотекар. – У: *Библиотекарство на крају века* : зборник радова / Саветовање библиотекара Србије, Врање, октобра 1995. – Београд : Библиотекарско друштво Србије, 1996. – Стр. 52-71.
- Николић Светлана: Перспективе библиотечке професије. – У: *Библиотекарство на крају века* : зборник радова / Саветовање библиотекара Србије, Врање, октобра 1995. – Београд : Библиотекарско друштво Србије, 1996. – Стр. 39-46.
- *Обим и структура библиотечке делатности у СР Србији ван територија САП у 1982. години* : [радни материјал]. – Београд : Народна библиотека Србије, 1985.
- Стаматовић Десанка: Катедра за библиотекарство и информатику Филолошког факултета у Београду : високошколско образовање библиотекара у Србији (1963-2000). – У: *Гласник Народне библиотеке Србије.* – ISSN 1820-1245. – Год. 2, бр. 1 (2000), стр. 365-384. - http://www.nbs.bg.ac.yu/view_file.php?file_id=968

- Стаматовић Десанка: О библиотекарској професији – историја и перспектива. – У: *Библиотекарство на крају века* : зборник радова / Саветовање библиотекара Србије, Врање, октобра 1995. – Београд : Библиотекарско друштво Србије, 1996. – Стр. 3-16.
- Стандарди за народне библиотеке / приређивачи Лепосава Чукић и Ана Церанић. – У: *Заједница библиотека*. – ISSN 0351-2061. – Год. 15, бр. 1/4 (1987), стр. 35-73.
- Стокић Гордана: Професија – музички библиотекар. – У: *Библиотекарство на крају века* : зборник радова / Саветовање библиотекара Србије, Врање, октобра 1995. – Београд : Библиотекарско друштво Србије, 1996. – Стр. 94-97.
- Стокић Гордана: Библиотекарска професија у Србији данас. – У: *Библиотечки билтен*. - ISSN 1451-1886. – Бр. 9/10 (2002), стр. 14-18. - <http://www.bibliotekavrsac.org.yu/bilten/bilten5/pdf/bibliotekarstvo.pdf>
- Стокић Гордана: Запослени у библиотекама о себи или има ли места осећању инфериорности?. – У: *Библиотечки билтен*. - ISSN 1451-1886. – Бр. 7/8 (2002), стр. 11-16. - <http://www.bibliotekavrsac.org.yu/bilten/bilten4/pdf/bibliotekarstvo.pdf>
- Шекуларец Владимир: Мрежа јавних библиотека у Србији у 2005. години. - http://www.nbs.bg.ac.yu/view_file.php?file_id=1554